

**MANİSA'DA ÂYÂN SOYUNDAN SON İDARECİ:
SARUHAN KAYMAKAMI MEHMED SADIK BEY****Ferhat BERBER¹****ÖZ**

Karaosmanoğlu ailesi 18. yüzyılın ortalarından 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Batı Anadolu'nun en güçlü âyân ailesiydi. 19. yüzyılın başlarından itibaren âyânlar zayıfladı ve taşra idaresindeki etkileri giderek azaldı. Tanzimat ile birlikte taşra idaresinde merkezden atanan memurlar görev yapmaya başlamışlardır. Bu çalışmada Karaosmanoğlu ailesine mensup Mehmed Sadık Bey'in Saruhan Sancağı Kaymakamlığı ele alınmıştır. Sadık Bey bu aileden çıkan son idarecidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Saruhan, Manisa, Karaosmanoğlu, Mehmed Sadık Bey.

**THE LATEST ADMINISTRATOR DESCENDING FROM LOCAL
NOTABLES IN MANİSA PROVINCE: MEHMET SADIK BEY, THE
DISTRICT GOVERNOR OF SARUHAN****ABSTRACT**

Karaosmanoğlu Family was the most powerful notable family from the middle of the 18th century to the first quarter of the 19th century. The Ottoman notables had started losing power at the beginning of the 19th century and their influence on the provincial administration had gradually declined. Following the launch of Tanzimat, officers assigned from the central administration began to work in the countryside. This article discusses the district governorship of Mehmed Sadık Bey, from Karaosmanoğlu Family, of the Saruhan Sandjak. Mehmed Sadık Bey is the last governor descending from this family.

Keywords: Osmanlı, Saruhan, Manisa, Karaosmanoğlu, Mehmed Sadık Bey.

¹Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ferhat_berber@yahoo.com.

I. Giriş

Karaosmanoğlu ailesi 18. yüzyılın ortalarından itibaren güçlenerek yüzyılın sonlarında Manisa merkez olmak üzere Batı Anadolu'nun en kudretli âyân ailesi haline gelmiştir. Aile fertleri Manisa, Aydın ve İzmir çevresinde muhassıl, mütesellim ve voyvoda sıfatları ile çeşitli bölgelerin yönetimini ellerine almışlardır. Özellikle Manisa çevresinde pek çok toprağı kendi mülklerine dönüştürmüşlerdir. Bundan başka ailenin ticari ilişkileri çerçevesinde bilhassa İzmir'de çeşitli mülkler edindiğı de görülmektedir. Osmanlı araştırmaları literatüründe mütegalibe olarak nitelenen bu ailenin devletle ilişkileri kimi zaman olumlu seyretse de kimi zaman aile fertlerinden bazıları devlet tarafından ortadan kaldırılmıştır. Bölge ahalisi ile ilişkilerinin ise otoriter bir yönetim etrafında geliştiğı söylenebilir.²

Sultan II. Mahmud döneminden itibaren devlet teşkilatında meydana gelen merkezileşme çalışmaları âyanların güçlerini kaybetmesinde en önemli etken olmuştur. Bu çerçevede idari taksimatta çeşitli değışikliklere gidilmiş, yerel yönetim birimlerinin başına standart vasıflarla merkezce onaylanan idareciler getirilmiştir. Akabinde Tanzimat reformları çerçevesinde bu düzenlemeler devam etmiş zamanla merkezi idarenin devlet yönetiminde âyân ve eşraftan yararlanma biçimi minimum seviyeye indirilmiştir.³

Bu çerçevede Saruhan Sancağı, 1833'te Aydın Vilayeti'ne bağlanmış, 1845 yılında Aydın'dan ayrılarak yine Hüdavendigâr Vilayeti'nden ayrılan Karesi Sancağı ile birleştirilip ayrı bir birim haline getirilmiş, 1847 yılında ise yeniden Aydın Vilayeti'ne bağlanmıştır.⁴

²Yuzo Nagata, *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, TTK, Ankara 1997, isimli çalışmasında aileyi ayrıntıları ve örnekleriyle etraflıca incelemiştir.

³Konunun ayrıntıları için bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Ankara, 1997 ve aynı yazar, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara 2007

⁴Feridun Emecen, "Manisa", *TDVİA*, s. 582, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270394.pdf> (erişim: 10.08.2015);

Bilindiğı üzere klasik dönem Osmanlı taşra teşkilatında en üst birim eyalet/beylerbeylik olup bunlar da bugünkü iller büyüklüğündeki sancaklardan oluşmaktaydı. Ancak 18. yüzyılda ortaya çıkan âyânlık döneminde taşra idaresinde merkezin kontrolü sağlayamadığı bilinmektedir. II. Mahmud döneminde önceki dönemden farklı olarak mülki taksimat askeri gerekçelerle farklı bir şekilde düzenlenmeye çalışıldı. Bu çerçevede 19. yüzyıl boyunca varlığını devam ettirecek olan Aydın Vilayeti'nin de temelleri atıldı. Aydın Redif Müşirliği; Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşe sancaklarından oluşup başına da Aydın muhassılı Karaosmanoğlu

Bu çalışmanın konusu Karaosmanoğlu ailesinden Hacı Mehmed Sadık Bey'dir. En meşhur âyân ailelerinden birine mensup olmakla birlikte Tanzimat döneminin başlarında Saruhan Sancağı kaymakamlığı⁵ yapan Sadık Bey geçiş döneminin en önemli örneklerinden birisidir.

II. Ailesi

Babası Hacı Eyüp Ağa'dır. 1833 yılında Manisa mütesellimi olmuş, 1835 yılında Mir-i Ahur-ı evvel payesi almış 1837'de mütesellimlik görevinden alınmış, 1839'da muhassıllıkla görevlendirilmiş, 1842 yılında Aydın kaymakamı olmuştur. Uluçay, *Manisa Ünlüleri*; Nagata da, *Tarihte Âyânlar* isimli eserlerinde Mehmed Sadık Bey'in babası Hacı Eyüp Ağa'nın 1845 yılında Manisa'da öldüğünü bildirmektedirler.⁶ Ancak aynı yazarın İbrahim Gökçen ile birlikte hazırladığı *Manisa Tarihi* isimli eserde Lütfi Tarihi'ne dayandırılarak ölüm tarihi 1854 olarak verilmektedir.⁷

Hacı Eyüp Ağa'nın ilerleyen yaşlarında oğlunun himayesinde bulunduğunu söylemek gerekir. 1844 tarihinde Mehmed Sadık Bey Saruhan Kaymakamlığı görevini yürütmekte iken Beyrut'ta ikamet

Yakup Paşa getirildi. Çadircı, *Ülke Yönetimi*, s. 116; Bundan sonraki süreçte Aydın Vilayeti farklı taksimatlarla düzenlense de hemen hemen bugünkü Ege Bölgesini kapsayacak büyüklükteki varlığını devam ettirdi. Zaman zaman değişmekle birlikte genellikle vilayeti oluşturan sancaklar şu şekildeydi: İzmir, Aydın, Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla), Denizli. Bkz. Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 2000, s. 226-228; Saruhan Sancağı ise kimi zaman havi olduğu kazalar değişmekle birlikte, neredeyse bugünkü Manisa Vilayeti büyüklüğünde bir idari birim olarak varlığını devam ettirdi. Saruhan Sancağı'nın idari taksimatı için bkz. Nejdet Bilgi, "Tanzimat'ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı'nda Nüfus", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, Yay. Haz. N. Bilgi, M. Ersan v.d., İzmir 1999, ss. 249-290.

Gerek Aydın Vilayeti gerekse Saruhan Sancağı'nın 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar geçirdiği mülki taksimat değişimleri için Aydın Vilayet Salnamelerine bakılmalıdır.

⁵ Kaymakam, Osmanlı devlet teşkilatında saray hizmetleri, mülki idare ve askeri hiyerarşide genellikle vekil idareciler için kullanılan bir terimdir. Tanzimat ile birlikte sancak yöneticileri Kaymakam olarak adlandırıldı. 1864 Vilayet Nizamnamesinden sonra ise Sancakların başında yöneticiler Mutasarrıf olarak isimlendirilirken, kaza idarecilerine kaymakam unvanı verildi. Yücel Özkaya, "Kaymakam", *TDVİA*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c25/c250059.pdf> (erişim: 06.08.2015) Yani Mehmed Sadık Bey bugünkü Manisa Vilayeti büyüklüğünde olan Saruhan Sancağını idare etmekle, günümüzdeki Vali'nin karşılığı olan bir görevi icra etmişti.

⁶ M. Çaçatay Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, Manisa Lisesi Yayını, Manisa 1946, s. 60-61; Nagata, a.g.e. s. 314

⁷ Çaçatay Uluçay-İbrahim Gökçen, *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi Yayını, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1939, s. 57 ve Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, ed. Nuri Akbayar, İstanbul 1999, s. 1185

etmekte olan babasının, oranın havası ile uyuşmadığını, bir müddet Manisa'da ikamet etmesi için izin istediğini görmekteyiz.⁸

Amcası Yakup Paşa ise 1826-1854 yılları arasında çok önemli görevlerde bulunmuş bir devlet adamı konumundadır. Vezir rütbeli Yakup Paşa Aydın, Edirne, Rumeli, Selanik, Kudüs valiliklerinde bulunmuş, 1854 yılında ölmüştür.⁹

Sadık Bey'in üç zevcesi olduğu görülmektedir. İlki Ayşe Hanım bint Ahmed Ağa'dır. Diğer iki zevcesinin isimleri ise, Canfeza Kadın bint Abdullah ve Aşk-ı Niyaz Kadın bint Abdullah'tır. Bu iki zevcesinin baba isimleri, gayrimüslim olabileceklerini akla getirmektedir. Tek başına bunun yeterli olduğu söylenemez. Ancak aşağıda görüleceği üzere Sadık Bey'in tereke paylaşımında Ayşe Hanım Manisa'da bulunan ve Müslümanlar tarafından işletilen dükkânları alırken, İzmir'de bulunan Rumhanelerin ve Rumların işlettiği dükkânların tamamının diğer iki zevcesinin üzerine verilmesi de bu fikri kuvvetlendirmektedir.¹⁰

Sadık Bey'in Ayşe Hanım'dan olma¹¹ tek oğlu Arif Bey, Divan-ı Hümayun Hocalığı payesine sahiptir.¹² Canfeza Kadın'dan ise Cemile ve Hatice isminde iki kızı bulunmaktadır.¹³

Nagata'nın düzenlediği aile seçeresinden¹⁴ hareketle Mehmed Sadık Bey'in seçeresi şu şekildedir:

İsim	Ölüm Tarihi
Mehmed Çavuş (ailenin atası)	1644
Kara Osman (ailenin isim babası)	1706
Mustafa	1755
Pulad Mehmed Ağa	1806
Hacı Eyüp Ağa	1845
Hacı Mehmed Sadık Bey	1861
Mehmed Arif Bey (oğlu)	
Cemile Hanım (kızı)	
Hatice Hanım (kızı)	

⁸ BOA. A.MKT. 12/24 1260 4. 23. (12 Mayıs 1844)

⁹ Uluçay, *Manisa Ünlüleri*, s. 61; Uluçay burada Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da adı geçen Yakup Paşa'nın ailesinden olduğunu belirtmektedir.

¹⁰ 316 numaralı MŞS; Nagata zevcelerinin ismini Canfeda ve Aşk-ınaz olarak okumuştur. Nagata, a.g.e., s 314

¹¹ 316 numaralı MŞS ve Nagata a.g.e., s. 314

¹² BOA. A. MKT. UM. 9/10 1266 4. 13. (26 Şubat 1850)

¹³ 316 numaralı MŞS

¹⁴ Nagata, a.g.e., s. 312-315

III. Saruhan Kaymakamlığı Görevleri

1842 yılında yapılan idari düzenleme ile Mehmed Sadık Bey¹⁵ Saruhan Sancağı kaymakamlığına atandı.¹⁶

Tanzimat'tan sonra kurulan Zaptiye teşkilatı çerçevesinde mülki idare birimlerinde amire bağlı olarak kolluk kuvvetleri görev yapmaya başlamıştı. M. Sadık Bey de bu çerçevede bölgede resmi olarak verileden daha fazla zaptiye görevlendirmişti.¹⁷ Sadık Bey'in ilk kaymakamlığı Tanzimat reformlarının uygulanmaya başlandığı ve Temettuat sayımının da yapıldığı bir döneme rastlamaktadır.

İlk kaymakamlığı yaklaşık üç yıl sürdü. 1845 yılında Saruhan Sancağı Aydın eyaletinden ayrıldı, yine Hüdavendigâr eyaletinden ayrılan Karesi sancağı ile birleştirilerek yeni bir eyalet teşkil edildi. Bu çerçevede Sadık Bey'in amcası Yakup Paşa Aydın eyaleti müşirliği görevinden alınınca Sadık Bey'in de görevi son buldu. Manisa merkezli yeni eyaletin başına İbrahim Saip Paşa vali olarak atandı.¹⁸ Bu aziller akla Sadık Bey'in amcası Yakup Paşa'nın himayesinde olduğu izlenimine yol açmaktadır.

Sadık Bey'in 1846 yılında Saruhan Sancak Meclisi azası olması, kaymakam olmadığı dönemde de sancağın idaresi içinde bir şekilde yer aldığı göstermektedir.¹⁹

1847 Haziran'ında Saruhan Sancağı yine Aydın eyaletine dâhil edilerek başına yeniden Yakup Paşa getirildi. Bununla birlikte Saruhan Sancağı kaymakamlığı da tekrar Sadık Bey'e verildi.²⁰ Bu görevi esnasında, daha önceki kaymakamlığında istihdam ettiği, ilave kolluk kuvvetlerinin görevde kalması ve maaşlarının mal sandığından ödenmesi merkez tarafından da onandı. Bölgedeki eşkıyalık hareketlerinin çokluğuna binaen Manisa ve kazalarının çoğunun posta yolu üzerinde olması sebebiyle bu ilave güvenlik tedbiri uygulanmaya başladı.²¹

¹⁵ Sadık Bey'in idari görevleri hakkındaki bilgiler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ve dipnotlarda gösterilen araştırma eserlere dayanmaktadır. Mehmed Sadık Bey hakkında BOA. Sicill-i Ahval kayıtlarında, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* (6 cilt), Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996 ve Mehmet Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli* (19 cilt), Haz. Heyet, TTK, Ankara 2008, isimli eserlerde de bilgi bulunmamaktadır.

¹⁶ Hilal Ortaç, *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa*, Ege Üniversitesi SBE Tarih ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 1996, s. 52; Yuzo Nagata, "Karaosmanoğulları", *TDVİA*, s. 469
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240290.pdf> (erişim: 09.08.2015); Nagata, *Tarihte Âyânlar...*, s. 56.

¹⁷ Ortaç, a.g.t. s. 77; BOA. A. MKT. 87/20 13 B 1263 (27 Haziran 1847)

¹⁸ Ortaç, a.g.t., s. 52

¹⁹ BOA. A. MKT. 54/73 22 Za 1262 (11 Kasım 1846)

²⁰ Ortaç, a.g.t., s. 53; BOA. A.MKT. 84/94-A 1263 6. 25. (10 Haziran 1847)

²¹ Ortaç, a.g.t. s. 77; BOA. A. MKT. 87/20 13 B 1263 (27 Haziran 1847)

1847 yılında Sadık Bey'in Sadrazam ile aralarının açık olduğu söylenebilir. Zira konu üzerine elde edilen tek belgede Sadık Bey'in Sadrazama bağlılığını bildirip affedilmek istediği görülmektedir. Ayrıntı içermeyen söz konusu yazışmadan anlaşıldığı kadarıyla Sadrazamın Sadık Bey'e sitemi söz konusu olup Sadık Bey de bu konudaki kusurunu kabul edip af dilemektedir.²²

Bu dönemde Tersane-i Amire'de çalışmak üzere Hıristiyan tebaadan kişilerin seçildiği bölgelerden birisinin de Saruhan'dır. Merkezden gönderilen uyarıda bu seçimin usulüne uygun olarak yapılması uyarısına riayet edileceği Sadık Bey tarafından bildirilmiştir.²³

1848 yılında Sadık Bey, sağlığını gerekçe göstererek görevinden ayrıldı.²⁴ Kaymakam olmadığı dönemlerde dahi Sadık Bey'in bölgenin ekonomik hayatında önemli bir yeri olduğu aşikârdır. Mal varlığının yanı sıra iktisadi ilişkilerde sözü geçen bir kişidir. Meselâ bir borçlu borcuna karşılık 50.000 kuruşluk elması kefaleten alacaklıya bırakmıştır. Söz konusu borçlu borcunu ödeyemeden ölmüştür. Alacaklı, aralarındaki mukaveleye dayanarak elmasları satmak üzere iken eski kaymakam Sadık Bey bu satışa engel olmuş ve elmaslara el koymuştur. Buna karşılık Dâhiliye Vekâleti'nden kaymakama gönderilen emirnamede meselenin güzellikle ve şer'i mahkemede çözülmesi ifade edilmiştir.²⁵

Sadık Bey'in azlinden sonra sırayla Said Efendi ve Âlim Ağa sancağın başına geldiyse de, idarede istenen verimin alınamaması sebebiyle, bölgeyi çok iyi bilen Mehmed Sadık Bey, Haziran-Temmuz 1852'de bir defa daha Saruhan Sancağı kaymakamlığına getirildi.²⁶

İki yıllık bu görevinin sona ermesi ise merkezin emrine uymaması sonucunda gerçekleşti. 1854 ve 1855 yıllarında İzmir ve Manisa çevresinin en mühim sorunlarından birisi zahire meselesi olmuştur. Bir taraftan Kırım Savaşı devam etmekte ve ordunun (müttefikler de dâhil) gıda ihtiyacı karşılanmak zorunda iken, aşar iltizamında görülen ihtikâr hareketleri sebebiyle zahire alım-satımı yasaklanmıştır. Akabinde vuku bulan çekirge istilasının sorunu daha

²² BOA. A.MKT. 78/27 07 Ca. 1263 (23 Nisan 1847) Söz konusu sadrazam Mustafa Reşid Paşa olmalıdır. Zira 1846-1848 tarihleri arasında ilk sadaretini icra etmektedir. Kemal Beydilli "Mustafa Reşid Paşa", *TDVİA*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c31/c310228.pdf> (erişim: 13.08.2015)

²³ BOA. A.MKT. 94/16 1263 9. 21. (2 Eylül 1847)

²⁴ Ortaç, a.g.t., s. 53; Mehmed Sadık Bey'in en azından 1848 yılının Haziran ayının ilk günlerine kadar kaymakamlık makamında bulunduğu bir yazışmada bu sıfatla anılmasından anlaşılmaktadır. Bkz. BOA. A. MKT. 133/3 5 B 1264 (7 Haziran 1848)

²⁵ BOA. A.MKT 185/61 02 Ca. 1265 (26 Mart 1849)

²⁶ Ortaç, a.g.t., s. 53-54; BOA. A. MKT. MVL. 54/71 15 L 1268 (2 Ağustos 1852); A. MKT. NZD. 57/84 7 Za. 1268 (23 Ağustos 1852)

da büyütmesine ve kıtlık derecesine getirmesiyle birlikte yasak kaldırılmıştır. Bu esnada İzmir'e diğer bölgelerden zahire ulaşana kadar gerekli miktarın Manisa'dan nakledilmesi gündeme gelmiştir. Ancak Saruhan kaymakamı Mehmed Sadık Bey zahirenin İzmir'e nakline izin vermeyince Meclis-i Vala'ya kadar akseden mesele Sadık Bey'in azli ile neticelenmiştir.²⁷

Yerine eski Duhan gümrükçüsü Aziz Efendi tayin edildi.²⁸ Bundan sonra Siroz eski kaymakamı Vehbi Efendi göreve getirildi (1856).²⁹ Onun ardından da İškodra eski mutasarrıfı Rumeli Beylerbeyi payeli Atâ Paşa Saruhan Sancağı kaymakamlığına atandı (1857).³⁰

Mehmed Sadık Bey'in Saruhan kaymakamlığına son kez tayini 1858'de Atâ Mustafa Paşa'nın azliyle gerçekleşti.³¹ Sadık Bey'in son kez kaymakamlık yaptığı bu dönemde Saruhan Sancağının en önemli meselelerinden birisi Kırım ve Kafkasya taraflarından gelen muhacirlerin iskânı olmuştur. Bu dönemde Rus baskısından kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Kuzey Müslümanlarının, bölgedeki yerleşimlerinin başarıyla gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Ancak bu faaliyetler 1860'lı yıllar boyunca devam etse de bu sürecin ancak ilk zamanlarında Sadık Bey etkili olabilmiştir.³² Zira Mehmed Sadık Bey 1861 yılında vefat etmiştir. Saruhan Kaymakamlığı görevine ise Mehmet İzzet Bey getirilmiştir.³³

²⁷ Hilal Ortaç Gürpınarlı, "İzmir ve Saruhan Sancaklarındaki Âşar Yolsuzluğu, Kıtlık ve İdari Sonuçları", *TİD*, C. XVII S. 1 Temmuz 2002, ss. 13-38;

Söz konusu hadise esnasında ihtikâr suçlaması sebebiyle görevden alınan Sadık Bey'in bir yıl sonra meydana gelen çekirge istilası ve salgından kaynaklanan kıtlık sürecinde, kaymakamlık görevinde bulunmamasına rağmen, bölgenin bazı ileri gelenleri ile birlikte piyasaya buğday ve arpa çıkararak halkın ihtiyacını karşıladıkları görülmektedir. Ortaç a.g.t. s. 54

²⁸ BOA. A. MKT. 16/100 18 R 1270 (18 Ocak 1854); İ. MVL. 321/13641 27 Ra 1271 18 Aralık 1854; A. MKT. MVL. 70/28 14 R 1271 (4 Ocak 1855); A. MKT. NZD. 126/67 18 R 1271 (8 Ocak 1855)

²⁹ A. TŞF. 21/90 22 Ca 1272 (30 Ocak 1856); A. MKT. NZD. 176/30 18 R 12722 Ca 1272 (30 Ocak 1856); İ. MVL. 357/15660 25 Za 1272 (28 Temmuz 1856); A. MKT. MVL. 81/30 18 Z 1272 (20 Ağustos 1856)

³⁰ BOA. A. DVN. 122/84; 20 Ş 1273 (15 Nisan 1857); A. MKT. MVL. 86/76 25 Ş 1273 (20 Nisan 1857); A. MKT. NZD. 223/40 23 N 1273 (17 Mayıs 1857); A. MKT. NZD. 224/8 7 L 1273 (31 Mayıs 1857)

³¹ Ortaç, a.g.t., s. 54-55; BOA. A. MKT. MVL. 99/13 17 Z 1274 29 Temmuz 1858; A. MKT. NZD. 260/71 21 Z 1274 (2 Ağustos 1858); M. Sadık Bey, yeni görevine başlaması üzerine 8 Ağustos 1858'de şükranlarını ve bağlılığını merkeze arz etmiştir. BOA. AMKT. UM. 320/74 27 Z 1274 (8 Ağustos 1858)

³² Ferhat Berber, *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 34-62

³³ BOA. C. DH. 130/6465 9 C 1278 (12 Aralık 1861); A. MKT. MVL. 137/75 13 C 1278 (16 Aralık 1861); A. MKT. UM. 544/21 27 Ş 1278 (27 Şubat 1862)

II. Mahmud dönemine kadar taşrada merkezin otoritesi ile ters orantılı olarak âyânların güçlenmesi ve Sadık Bey'in de Batı Anadolu'nun en kudretli âyân ailesi olan Karaosmanoğullarına mensubiyeti, üzerinde biraz düşünmeyi gerektirir. Tanzimat dönemi ile birlikte artık devletin taşra idaresinde merkezden gönderdiği temsilcilerini kullandığı bilinmekte ve bu durumun Saruhan için de geçerli olduğu yukarıda görülen atamalardan anlaşılmaktadır. Oysa burada bölge değil kişi esas alındığında Sadık Bey'in bir memurdan çok bir âyâna benzediği söylenebilir. Nitekim Mehmed Sadık Bey'in terekesinde görülen serveti ve Manisa'daki iktisadi ilişkilerin önemli bir bölümünün onun etrafında şekillenmiş olması bunun bir göstergesidir. Üstelik Sadık Bey'in Saruhan Sancağı kaymakamlığından başka hiçbir resmi görevde bulunmaması, arada atanan diğer kaymakamların görevden alınmasının ardından yine görevin ona tevcih edilmesi de bunun en önemli delilidir.

Bir başka örnek de, Sadık Bey'in konağıdır. Ölümünden sonra tereke kaydında görüldüğü üzere konağın teşrifatından³⁴ bazı çıkarımlar yapılabilir. Oğluna devredilen konak ve eşyası buranın mamur bir hükümet konağı olduğunu göstermektedir. Sarı Oda, Yaldızlı Oda, Mabeyn Odası, Yeşil Mabeyn Odası, Meclis Odası, Zabt-ı Dava Odası ve İstintak Odası gibi bölümlerinin bulunması, buranın başlı başına bir hükümet merkezi görevini icra ettiğini göstermektedir. Saruhan Sancağı'nın idare merkezi olarak bir hükümet konağının varlığını, 1845 yılındaki Saruhan ve Karesi sancaklarının birleşimine kadar götürmek mümkün³⁵ iken 1861 yılında ölen Sadık Bey'in bu tarihte bile kendi konağını kullanıyor olması yukarıdaki yorumları haklı çıkaracak bir bilgidir. Ayrıca, istintak (sorgu) odasının dahi Sadık Bey'in şahsi konağında yer alması, bölgedeki otoritesinin bir işareti olarak düşünülmelidir.

Hülusa resmi yazışmalarda kullandığı üsluba, merkez idarecilerine karşı olan yaklaşımına³⁶ bakıldığında merkezin otoritesini kabullenmiş sıradan bir devlet memuru görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki diğer bilgilerden hareketle, merkeze karşı var olan bu görüntüsünün yanında, Sadık Bey için belki klasik tipte bir âyân diyemsek de, en azından mütegalibe nitelendirmesini yapmak mümkündür.

³⁴ 316 numaralı MŞS

³⁵ Ortaç, a.g.t., s. 40

³⁶ BOA. A. MKT. 84/4 19 C 1263; A. TŞF. 4/63 13 C 1264; A. TŞF. 14/34 15 M 1269; A. TŞF. 22/6 09 C 1272; A.MKT. UM. 320/74 27 Z 1274

IV. Şöhreti, Rütbe ve Nişanları

Sadık Bey kaymakamlık görevinden önce, 16 Nisan 1836 tarihinde Kapıcıbaşılık³⁷ rütbesi almıştır.³⁸ Ancak bu rütbeyi hangi sebepten aldığı bilinmemektedir. Babası Eyüp Ağa'nın devlete olan hizmetlerinden dolayı sahip olduğu İstabl-ı Amire³⁹ rütbesi Kaymakam olduktan sonra oğlu Mehmed Sadık Bey'e verilmiştir.⁴⁰ Ölümüne yakın bir dönemde de kendisine dördüncü rütbeden Mecidiye Nişanı⁴¹ verilmiştir.⁴² Ayrıca bazı belgelerde Mehmed Sadık Bey'den "Hacı" unvanıyla bahsedilmektedir.⁴³

Sadık Bey'in nasıl bir şöhrete sahip olduğunu tespit edebilecek kadar bilgiye sahip olmasak da Lûtfî Tarihi'nde kendisi hakkında geçen ifadeler incelenmeye değerdir. Ahmed Lûtfî Efendi şu bilgilere yer vermektedir:

Mağnisa hanedân-ı kadiminden Karaosmânzade Hacı Eyyûb Ağa bu def'a vefât eyledi. Mûmaileyhin Saruhan Sancağı kaimmakamı bulunan mahdumu Sadık Bey'in meşhûd olan hüsn-i hidmetine mebni pederinden münhâl olan nişân ile istabl-ı âmire rütbesi mîr-i mumaileyhe verilmiştir...

Vaktiyle bu istabl-ı âmire rütbesi âdetâ vezârete yakın bir rütbe idi. Devlet-i Aliyye'ye mâlen bedenlen fevkalâde hizmetlerde bulunan asdika-yı bendegândan ba'zularına tevcih olunurdu. Hacı Eyyûb Ağa'nın dahi müddet-i medîde bâna ve surre emânetleri ve ordu-yı hümayunlar hizmetleri gibi mesbûk olan fedâkârlığı semeresi olarak seksen yaşına kadar ömrü içinde şeref-yâb olabildiği nişân ile rütbesinin defâten mahdumuna verilışı Sâdik Bey'in kadrini taz'if etmiş ise de zât-ı rütbenin kuvve-i nâmiyyesini tenkis eylemiştir.⁴⁴

³⁷ Klasik dönemde Osmanlı sarayında, başlıca muhafızlık ve teşrifatçılık işlerini gören önemli görevlerden biri iken zamanla görev tanımı değişmiştir. Son dönemde ise bir paye olarak verilmektedir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "Kapıcı", *TDVİA*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240217.pdf> (erişim: 07.08.2015)

³⁸ BOA. HAT 1261/48853, 29 Z 1251 (16 Nisan 1836)

³⁹ İstabl-ı Âmire, saray ahırları sorumluluğu yani Mirahurluk yerine kullanılmış bir terim olup II. Mahmud zamanında yeniden düzenlenmiştir. 1837 yılında mîrâhur unvanı kaldırılarak yerine İstabl-ı Âmire Müdürlüğü kurulmuş ve varlığını saltanatın sonuna kadar devam ettirmiştir. Mîrâhur veya İstabl-ı Âmire Müdürü unvanları bazen yüksek rütbeli pâye olarak da verilmiştir. Bkz. Abdülkadir Özcan, "İstabl", *TDVİA*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c19/c190092.pdf> (erişim: 07.08.2015)

⁴⁰ Uluçay-Gökçen, *Manisa Tarihi*, s. 57; Uluçay, *Ünlüler*, s. 61

⁴¹ Mecidi Nişanı da denilen bu taltif aracı Osmanlı Devleti'nin batı tarzındaki ilk nişanıdır ve 1852'de verilmeye başlanmıştır. En yükseği birinci olmak üzere 5 dereceye ayrılmıştır. Bkz. İbrahim Artuk, "Nişan", *TDVİA*, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c33/c330112.pdf> erişim: 07.08.2015)

⁴² A. DVN. MHM. 34/62 00 R 1278 (Ekim-Kasım 1861)

⁴³ BOA. A. DVN. MHM. 34/62 25 L 1277 (6 Mayıs 1861)

⁴⁴ *Lûtfî Tarihi*, C. 6-7-8, s. 1185

Görüldüğü üzere Ahmed Lûtfî Efendi, bu tevcih ve taltifin, Sadık Bey'in kıymetini artırdığını ancak rütbenin kıymetini azalttığını belirtmektedir. Yazarın niçin bu kanaate sahip olduğunu söylemek şu anda mümkün değildir.

V. Ölümü ve Serveti

Mehmed Sadık Bey (1278) 1861 yılında Manisa'da ölmüş, Çeşnigir Camii haziresinde medfundur.⁴⁵ Ancak Göktaşlı Mahallesi'ndeki konağında vefat ettiğini belirten Nagata ise ölüm tarihini eserinin bir yerinde 1862 olarak vermiştir. Kesin gününü tespit edememekle birlikte 1861 yılının sonunda vefat ettiği muhakkaktır.⁴⁶

Sadık Bey'in ailenin servet yönetiminde etkili olduğu söylenebilir. Aile büyüklerinin borçlarını ödeme işi genellikle kendisine havale edilmiştir. Örneğin Babası Hacı Eyüp Ağa'nın bir sarrafa olan borcunun oğlu tarafından ödenmesi istenmektedir.⁴⁷ Aynı şekilde amcası Yakup Paşa'nın ölümünü müteakip bir alacaklısına olan borcunun da Sadık Bey tarafından ödenmesi istenmiştir.⁴⁸ Mehmed Sadık Bey'in bu özelliği muhtemelen ya idarecilik vasfından yahut aile reisi olmasından kaynaklanmaktadır.

Mehmed Sadık Bey'in terekesi, servetini açıkça ortaya koymaktadır. Terekenin toplam değeri 3.660.297,5 kuruş olup 1.741.665 kuruşluk borcu düşüldükten sonra geriye 1.918.632 kuruş kalmıştır.⁴⁹ Nagata, Karaosmanoğullarının önde gelenleri arasında yaptığı bir değerlendirmede Sadık Bey'in servetinin hem alım gücü hem de rakamsal değer olarak ilk sıralarda geldiğini belirtmektedir.⁵⁰

Sadık Bey'in serveti zevceleri ve çocukları arasında paylaştırılmıştır. Buna göre en büyük hisse tek oğlu Mehmed Arif Bey'e düşmüştür. 843.776 kuruşluk bu verasetten sonra kızları Cemile ve Hatice Hanımlardan her birisi 421.887 kuruş; zevcelerinden Ayşe Hanım 80.299 kuruş, diğer zevceleri Canfeza ve Aşk-ı Niyaz Kadınlardan her birisi de 80.359 kuruş değerindeki servetlerin sahibi olmuşlardır.

Sadık Bey'in sahip olduğu servet çok çeşitli kalemlerden oluşmakta ve sadece Manisa ile sınırlı kalmamaktadır. Mehmet Sadık

⁴⁵ Uluçay, *Ünlüler*, s. 61; her ne kadar Uluçay, kabrinin Çeşnigir Camii'nde bulunduğunu söylese de şu anda bu caminin bir haziresi olmamakla birlikte, benzer şekildeki hazirelerle birlikte bazı belediye başkanlarının imar faaliyetleri çerçevesinde dağıtıldığı bilinmektedir.

⁴⁶ Nagata, a.g.e. s. 56; 1861 için Bkz. BOA. C. DH. 130/6465 9 C 1278 (12 Aralık 1861); A. MKT. MVL. 137/75 13 C 1278 (16 Aralık 1861)

⁴⁷ BOA. A. MKT. 54/73 22 Za 1262 (11 Kasım 1846)

⁴⁸ BOA. A. MKT. UM. 412/71 8 Z 1276 (27 Haziran 1860)

⁴⁹ 316 numaralı MŞS

⁵⁰ Nagata, a.g.e., s. 166

Bey'in emlaki Manisa'da şu bölgelerde bulunmaktadır: Manisa şehir merkezi, Koldere, Mütevelli, Çavuş (Muhtemelen Çavuşoğlu), Birunören, Karaağaçlı, Tatar, Çobanisa, Tokat (Çungara), Sinirli, Saruhanlı, Belen, Marmara, Ahmetli, Sart, Kafirboz, Palamud, Dönmez (Dönmezli), Selimşahlar, Kumtepe, Keçili, Karaoğlanlı, Mihaili, Geri ve Yayaköy. Ayrıca Nif (Kemalpaşa/İzmir), Armutlu, Parsa, Ulucak, Hacılar, gibi bugün İzmir'e bağlı yerleşim birimlerinde de malları vardır. Bunların yanı sıra İzmir'de çeşitli dükkânlar ile pek çok Rumhane ve bir de Frenkhane'nin yarı hissesine sahip olduğu görülmektedir.

Tereke üzerinden anlaşıldığı kadarıyla emlakın çeşitliliği şu şekildedir: Konaklar, harem daireleri, çiftlikler, tarla, zeytinlik, dutluk, bahçe, arsa, değirmen, menzil, han, hamam, Rumhane, Frenkhane, şaraphane, kahvehane, v.s dükkânlar.

Bunlardan başka çeşitli hayvanat, nakit para ve çok çeşitli eşyalar da Sadık Bey'in servetine dâhildir.

Mehmed Sadık Bey'in servetinin muazzam miktarda olduğunu söylemek mümkünse de bunun kendinden sonra devam etmediği görülmektedir. Bu konuda da Ahmed Lûtfî Efendi eserinde Sadık Bey'in ölümünden bahsettiği bölümde şu ifadeleri kullanmıştır:

*Aydın ve havâlisi erkânından meşhur Kara Osman-zâdeler'den Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Hacı Eyüb Ağa-zade Sâdık Bey vefat eyledi. Mîr-i mümâileyhin fevtiyle Kara Osman familyasının avâze-i şöhret ve ma'muriyyeti zevâle erdi. Sâdık Bey'in mahdumu pederinden intikâl eden bunca servet ve sâ mânı az vakit zarfında savurup, telef ederek, kendisi dahi genç-iken vefât etmişdir.*⁵¹

Gerçekten de Sadık Bey'in oğlu Mehmed Arif Bey'in bir hayli borcu vardır ve bu borçlarından dolayı bazı mülklerini elden çıkarmak zorunda kalmıştır.⁵²

VI. İktisadi İlişkileri

Karaosmanoğlu Mehmed Sadık Bey'in yöneticiliğinin yanı sıra, sahip olduğu mal varlığı üzerinden yoğun bir ticari faaliyet içinde olduğu söylenebilir. Ancak burada dikkati çeken başlıca husus, bu ilişkilerin ağırlıklı olarak Manisa ve İzmir'deki Rum ahali ile Sadık Bey arasında gerçekleşmesidir. Nagata'nın eserinde dile getirip hayli örnek verdiği şekilde, Karaosmanoğlu ailesinin Manisa'daki zirai ve ticari faaliyetlerinde başrolde genellikle Rumlar bulunmaktadır. 18. yüzyılın sonlarından itibaren ailenin çiftliklerinde çalışanlar ve

⁵¹ Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. X, Haz. Münir Aktepe, TTK Ankara 1988, s. 45-46

⁵² Ferhat Berber, II. Abdülhamid'e Satılan Bir Çiftliğin Hikayesi ve Düşündürdükleri", Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 20 2014 Bahar, ss. 27-43

kâhyaları çoğunlukla Rumlardan oluşmuş ve bunlar zamanla zenginleşmişlerdir.⁵³

Sadık Bey'in bu durumu devam ettirdiği terekesinden anlaşılmaktadır. Mülkü olan dükkân v.b. ticari işletmeler çoğunlukla Rum ahaliden kimseler tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca ölümünden üç yıl sonra, varislerin talebi üzerine Sadık Bey'in hayatta iken tahsil edemediği toplam 82.470,5 kuruşluk alacağı, 162 kişi üzerinde olup bunun 133'ü Rum'dur.⁵⁴ Yine İzmir'deki Rumhanelerinin varlığı da bu yönde yorumlanabilir.

VII. Sonuç

Karaosmanoğlu ailesi, diğer âyân aileleri gibi II. Mahmud'un saltanatında büyük güç kaybetmiş, Tanzimat döneminde de taşra idaresindeki etkileri azalarak bitmiştir. Ancak Mehmed Sadık Bey, yerel idareciliğin âyânlıktan memuriyete doğru evrildiği süreç içinde müstesna bir örnektir.

1842-1861 yılları arasındaki on dokuz sene zarfında dört kez Saruhan Kaymakamlığı görevine gelmiş toplamda dokuz yıla yakın bu vazifeyi icra etmiştir. Döneminde Saruhan Sancağı'nda çok büyük atılımlar yapıldığına dair herhangi bir işaret olmamakla birlikte, Tanzimat reformları çerçevesinde bu reformlara karşı herhangi bir büyük rahatsızlık da göze çarpmamaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla merkezi idare yeni teşkilatlanma sürecinde bölgeyi kontrol edebilecek bir yöneticiye ihtiyaç duyduğunda ilk akla gelen isim Sadık Bey olmuştur. Buna mukabil Sadık Bey de görevden kaçmamış zaten fiilen hep rol aldığı bölgenin idaresinde, hukuken de kontrolü eline almıştır. Yani devletin merkezileşme ve modernleşme sürecinde ortadan kaldırılmaya çalıştığı eski unsurlarla zaman zaman işbirliği yapması, her iki tarafında işine gelmiştir. İdare-i maslahat denilebilecek bir yönetim tarzı ile Sadık Bey, modern idareci kimliği altında bölgedeki menfaatlerini eski usule benzer şekilde devam ettirmiştir.

Bunun yanı sıra ailenin yükseliş döneminde emek gücüne dayandığı Rum tebaa ile ilişkileri yine devam etmiştir. Sadık Bey ailenin başı olarak, bu unsurun artık derebeyi değil, ortak çalıştığı bir eşraf haline gelmiştir. Buna ilaveten kaymakamlık vazifesi de mevcut şartların devamını sağlamada muhakkak ki büyük öneme sahip olmuştur.

⁵³ Nagata, a.g.e., Yazar eserin çeşitli bölümlerinde bu konuda pek çok örnek vermektedir.

⁵⁴ 320 numaralı MŞS

KAYNAKLAR

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

A. DVN. 122/84; A. DVN. MHM. 34/62; A. DVN. MHM. 34/62; A. MKT. 133/3; A. MKT. 16/100; A. MKT. 54/73; A. MKT. 84/4; A. MKT. 87/20; A.MKT. 185/61; A.MKT. 12/24; A.MKT. 78/27; A.MKT. 84/94-A; A.MKT. 94/16; A. MKT. MVL. 137/75; A. MKT. MVL. 54/71; A. MKT. MVL. 70/28; A. MKT. MVL. 81/30; A. MKT. MVL. 86/76; A. MKT. MVL. 99/13; A. MKT. NZD. 126/67; A. MKT. NZD. 176/30; A. MKT. NZD. 223/40; A. MKT. NZD. 224/8; A. MKT. NZD. 260/71; A. MKT. NZD. 57/84; A. MKT. UM. 412/71; A. MKT. UM. 544/21; A. MKT. UM. 9/10; A. TŞF. 14/34; A. TŞF. 21/90; A. TŞF. 22/6; A. TŞF. 4/63; A.MKT. UM. 320/74; C. DH. 130/6465; HAT 1261/48853; İ. MVL. 321/13641; İ. MVL. 357/15660

ŞERİYYE SİCİLLERİ

316 numaralı Manisa Şeriyeye Sicili

320 numaralı Manisa Şeriyeye Sicili

ARAŞTIRMA ESERLER

Ahmed Lûtfî Efendi (1999), *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. 6-7-8, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yayınları, ed. Nuri Akbayar, İstanbul.

ARTUK İbrahim, "Nişan", TDVİA, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c33/c330112.pdf> (erişim: 07.08.2015)

BAYKARA, Tuncer (2000), *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.

BERBER, Ferhat (2014), II. Abdülhamid'e Satılan Bir Çiftliğin Hikâyesi ve Düşündürdükleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 20 Bahar, ss. 27-43.

BERBER, Ferhat (2010), *İmparatorluktan Cumhuriyete Manisa ve Göçler (1860-1960)*, Hacettepe Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

BEYDİLLİ, Kemal, "Mustafa Reşid Paşa", TDVİA, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c31/c310228.pdf> (erişim: 13.08.2015)

BİLGİ, Nejdet (1999), "Tanzimat'ın Öncesi ve Sonrasında Saruhan Sancağı'nda Nüfus", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, Yay. Haz. N. Bilgi, M. Ersan v.d., İzmir, ss. 249-290.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Ankara, 1997

ÇADIRCI, Musa (2007), *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, İmge Kitabevi, Ankara.

EMECEN Feridun, "Manisa", *TDVİA*,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c27/c270394.pdf>
(erişim: 10.08.2015);

GÜRPINARLI Hilal Ortaç, "İzmir ve Saruhan Sancaklarındaki
Âşar Yolsuzluğu, Kıtık ve İdari Sonuçları", *TİD*, C. XVII S. 1 Temmuz
2002, ss. 13-38

NAGATA Yuzo, "Karaosmanoğulları", *TDVİA*,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240290.pdf>
(erişim: 09.08.2015)

NAGATA, Yuzo (1997), *Tarihte Âyânlar Karaosmanoğulları
Üzerinde Bir İnceleme*, TTK, Ankara .

ORTAÇ, Hilal (1996), *Tanzimattan Birinci Meşrutiyete Manisa*,
Ege Üniversitesi, SBE, Tarih ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

ÖZCAN Abdülkadir, "İstabl", *TDVİA*,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c19/c190092.pdf>
(erişim: 07.08.2015)

ÖZCAN Abdülkadir, "Kapıcı", *TDVİA*,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c24/c240217.pdf>
(erişim: 07.08.2015)

ÖZKAYA Yücel, "Kaymakam", *TDVİA*,
<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c25/c250059.pdf>
(erişim: 06.08.2015)

PAKALIN, Mehmet Zeki (2008), *Sicill-i Osmanî Zeyli* (19 cilt),
Haz. Heyet, TTK, Ankara.

SÜREYYA, Mehmed (1996), *Sicill-i Osmani* (6 cilt), Haz. Nuri
Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

ULUÇAY, Çağatay-İbrahim Gökçen (1939), *Manisa Tarihi*,
Manisa Halkevi Yayını, Resimli Ay Matbaası, İstanbul.

ULUÇAY, M. Çağatay (1946), *Manisa Ünlüleri*, Manisa Lisesi
Yayını, Manisa.

Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi (1988), C. X, Haz. Münir
Aktepe, TTK, Ankara.